

здібностей розуму на пасивну чуттєвість і активний розум.

Висновки

З'ясувавши інтерпретацію П. Ф. Строссона, а також деякі її оцінки іншими аналітиками, ми дійшли висновку, що засобами цієї інтерпретації не вдається задовільно обґрунтувати тезу необхідної єдності свідомості, однієї з шести фундаментальних положень «Критики чистого розуму». Причиною такої невдачі, як з'ясувалося в ході дослідження, є відмова від Кантівської теорії синтезу, без якої продемонструвати дієвість тези не вдається. Отже, необґрунтована теза єдності свідомості створює труднощі й для тісно пов'язаної з нею (як у теорії П. Ф. Строссона, так і у І. Канта) тези об'єктивності. Вирішити цю проблему, включивши теорію синтезу в інтерпретацію, можливо лише за умови

I. Demirska

P. F. STRAWSON'S ANALYTICAL ARGUMENT: INTERPRETATION AND CRITICISM

Introduction. In his work "Bounds of Sense", Peter Strawson interprets Kant's "Critique of Pure Reason". The purpose of P. F. Strawson's research is to liberate critical teaching from metaphysical excesses and bring to the surface the core of the main achievement of Kantian philosophy – "analytical argument". This is what P. F. Strawson calls the set of propositions that explain the organization, the "conceptual structure" of the known experience. **The aim and tasks.** The aim is a critical interpretation of P. F. Strawson's "analytical argument." **Research methods** include general scientific philosophical approaches and methods: comparative, ascent from the abstract to the concrete, analysis, synthesis, etc. **Research results.** The success of substantiation using the analytical argument of Kantian propositions, which are separated by Strawson into the thesis of the necessity of the unity of consciousness and the thesis of objectivity is studied. Strawson turns to the analysis of the justification of these theses, reconstructing the "Transcendental Aesthetics". Having established the sense in which the a priori nature of the forms of sensibility must be understood, he tries to do the same for the forms of the mind. The research emphasizes that Strawson's task is an attempt to show that for the possibility of experience, we must recognize single objects as separate cases of general concepts. However, this study is only the foundation of the proof, more precisely, the demonstration of the truth, theses of objectivity and unity. **Conclusions.** After clarifying Strawson's interpretation, as well as some of its evaluations by other analysts, we concluded that through this interpretation, it is not possible to satisfactorily substantiate the thesis of the necessary unity of consciousness, one of the six fundamental provisions of the Critique of Pure Reason. The reason for such a failure, as it became clear in the course of the research, is the rejection of Kant's theory of synthesis, without which it is impossible to demonstrate the effectiveness of the thesis. Therefore, the unsubstantiated thesis of the unity of consciousness also causes difficulties for the thesis of objectivity, which is closely related to it (both in Strawson's and Kant's theories). Solving this problem by including the theory of synthesis in the interpretation is possible only if the latter is fundamentally rebuilt. In particular, it would be necessary to revise Strawson's interpretation of the concept of a priori, since the prerequisites for synthesis would have to be considered, in one way or another, as properties of consciousness, and, following this, the interpretation of the doctrine of transcendental idealism, including its main provisions in the interpretation.

Keywords: analytical argument, transcendental idealism, proof, transcendental deduction.

фундаментальної перебудови останньої. Зокрема, довелося б переглянути строссонівське трактування поняття апіорі, оскільки, передумови для синтезу довелося б, так або інакше, розглядати як властивості свідомості, а слідом за цим і трактування доктрини трансцендентального ідеалізму, включивши в інтерпретацію її основні положення.

Список літератури

1. Stroud B. Transcendental arguments. *Journal of Philosophy*. 1968. № 65 (9). P. 241–256.
2. Rorty R. Strawson's objectivity argument. *The Review of Metaphysics*. 1970. № 24. P. 207–244.

References

1. . Stroud, Barry. 1968. "Transcendental arguments." *Journal of Philosophy* 65 (9): 241–256.
2. Rorty, Richard. 1970. "Strawson's Objectivity Argument." *The Review of Metaphysics* 24 (2): 207–244.

УДК 340.12:32.019.51(045)

С.С. Орденів

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПОЛІТИЧНІЙ МОВІ КОМУНІКАЦІЇ

Національний авіаційний університет

e-mail: ordenov@nau.edu.ua;

ORCID ID: 0000-0002-2572-8300; Researcher ID: Q-7658-2018

Анотація. У статті здійснюється філософська рецепція трансформації концепту прав людини у політичній мові комунікації. Показано, що одним із ключових понять у сучасному глобалізованому суспільстві є поняття «права людини», яке має порядок різного рівня відповідно до його історичного розвитку, що увійшло у соціально-політичні і філософські теорії під назвою «покоління прав людини». Осмислюються філософсько-правові та політичні теорії, які послуговували концептуальними засадами для формування прав першого і другого поколінь. Обґрунтовується теза, що у ході інституціоналізації прав третього і четвертого поколінь відбувається деконструкція принципів права, у результаті чого права третього і четвертого поколінь входять у суперечність із правами першого і другого поколінь, а також із загальноприйнятими класичними юридичними принципами й нормами. Зазначені процеси відбуваються на тлі постмодерної трансформації політичної мови комунікації у глобальному масштабі, у якій складно взаємодіють індивідуальні, національні, інтернаціональні, міжкультурні та інші компоненти.

Ключові слова: політична філософія, постмодерна культура, політична комунікація, мова політики, права людини, неолібералізм, глобалізація.

Вступ

У глобалізованому світі пріоритет прав людини в системі суспільних відносин став визначальною характеристикою ліберально-правової держави. За своєю природою права людини є невіддільними від соціальної діяльності людей та їхніх способів буття. Будучи за своєю сутністю нормативною формою людської взаємодії, вони: упорядковують умови і способи життєдіяльності людей; координують їхні вчинки і діяльність; забезпечують гармонійне співіснування індивіда, суспільства та держави; запобігають виникненню конфліктів і суперечностей у суспільстві; сприяють зменшенню суспільної напруги, пов'язаної із зіткненням інтересів різних класів; слугують досягненню цілісності, балансу і динамічної рівноваги між різними елементами соціальної системи тощо.

Сформований у період Модерну в західному суспільстві універсалістський правовий дискурс став визнаним у багатьох країнах світу. Онтологізувавшись у західних державно-правових інститутах у вигляді концепту правової держави, принцип забезпечення прав і свобод у суспільстві набув згодом загально-цивілізаційного виміру. Відтоді апріорною нормою будь-якої цивілізованої форми політичної організації суспільства вважається правова держава, основні функції якої полягають у забезпеченні прав на життя, свободу і власність громадян.

Слід зазначити, що у постмодерний період глобальна інтеграція універсалістських політико-правових стандартів зіткнулася з явними суперечностями. Будучи обгорнутою в оболонку неоліберальної системи капіталістичного виробництва та розподілу, вона виявилася такою, що роздирається цілою низкою ендегенних і екзогенних антагонізмів, що проявилися у поглибленні геополітичного розколу та поділі світу на лідерів і аутсайдерів глобалізації, а також загостренні суперечностей, пов'язаних із: втратою соціокультурних орієнтирів (Дротянко 2019); поєднанням різних світоглядних складових у масовій свідомості, що тягне за собою загострення міжцивілізаційних викликів (Сідоркіна 2022, 58); дисбалансом гуманітарного та технократичного в структурі сучасного суспільства (Клешня 2023, 28); численними випадками гуманітарних та екологічних катастроф (Ченбай 2023, 118) тощо. Означені фактори свідчать про кризу світового капіталізму загалом, що спирається на неоліберальні псевдоцінності суспільства безупинного споживання. В даному контексті особливо актуалізується проблема реального забезпечення прав людини в суспільствах глобалізованого світу.

Аналіз досліджень і публікацій

Теоретичною основою дослідження виступили філософські, соціально-політичні і політекономічні праці Х. Арендт, І. Берліна, Дж. Локка, Л. фон Мізеса, П. Розанвалона, А. Сміта, Ф. фон Хайєка тощо.

Мета дослідження

Метою статті є здійснення філософської рецепції трансформації концепту прав людини у політичній мові комунікації.

Методологія дослідження

Методологію дослідження становлять структур-функціональний, історичний і компаративний підходи у поєднанні із філософськими принципами: сходження від абстрактного до конкретного, об'єктивності, системності, а також загально-науковими принципами відповідності й відносності тощо.

Результати

Широкий діапазон прав людини, зафіксований у багатьох міжнародно-правових актах, є результатом секуляризації свідомості та історичного становлення правового статусу особистості, що відбувався, передусім, у західному суспільстві. Цей статус увібрав у себе об'єктивні принципи, що склалися у ході всієї історії західного світу, але вирішальний етап в становленні прав людини припадає на період Нового часу. В цей період у працях представників західноєвропейської філософії Ж. Ж. Руссо, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Вольтера, Д. Дідро, Е. Шефтсбері, Ф. Хатчесона, Д. Толанда, Е. Коллінза, Д. Пристлі та інших правова держава осмислювалася у контексті становлення громадянського суспільства, де поняття держави і права пов'язані із забезпеченням природних прав людини на засадах принципу егалітаризму.

Вважається, що першими актами, які закріплюють права людини, є акти англійського конституціоналізму, зокрема: Петиція про права (1628); Habeas Corpus Act (1679); Білль про права (1689). Американські декларації, а саме – Декларація прав Вірджинії (1776), Декларація незалежності США (1776), Конституція США (1787), Білль про права (1791) – також містять норми, що відсилають до першого покоління прав людини. Загальносвітовий вплив на утвердження лібералізму спричинила також французька Декларація прав людини і громадянина (1789).

Секуляризована свідомість Модерну шукала нові концептуальні рамки та ідейні підстави для свого існування, вимагаючи переосмислення людини з позицій її самодостатності та самоцінності як особистості. На тлі цих трансформацій змінювалося і моральне ставлення людини до буття: від етики обов'язків, що є притаманною традиційній системі цінностей, відбувається перехід до етики прав, у межах якої навколишня дійсність розуміється модерною свідомістю винятково як сфера застосування активності індивіда та властивої йому свободи. Сама ж свобода стає антиподом сліпої беззмістовної волі та розуміється як усвідомлена необхідність, яка має бути узгодженою з розумом.

В епоху Модерну важливим у західному суспільстві стає створення умов для реалізації потенційних можливостей індивіда в його прагненні до успіху у конкурентній боротьбі за доступ до суспільних благ. Ці можливості, за умов забезпечення безпеки та свободи діяльності у різних сферах суспільного життя, повинні бути легітимованими і затвердженими у вигляді норм суспільних відносин. У цьому сенсі всі суспільні інститути, на чолі з державою, починають усвідомлюватися не в загальному вимірі – як виняткове благо усіх або найвища форма людської спільності, а утилітарно, насамперед, як сфера діяльності та засіб реалізації інтересів індивідуума. Держава при цьому розглядається як форма суспільного устрою, що гарантує захист прав активно

діючого суб'єкта та забезпечує систему виробництва і відповідного розподілу благ на інституціональному рівні. Такою найвищою формою організації суспільства, де егалітарна справедливість постала в її інституціональному вимірі, стає правова держава, яка через систему суспільно-політичних інститутів, не в одиничних випадках, а на постійній основі, за самою своєю сутністю та незалежно від волі окремих осіб, забезпечує рівність можливостей та прагнень індивідуумів (Дж. Локк), сутність якої полягає у тому, що жоден з індивідів, яким би незначним не було його природне надбання, або інтелектуальні, фізичні сили та вміння, не може бути вилученим з конкуренції. Саме це залучення усіх без винятку до конкурентної боротьби набуває вигляду політичних і громадянських прав у ліберальному суспільстві.

У такий спосіб формуються фундаментальні природні особистісні і політичні права людини, які згодом отримали назву «права людини першого покоління». До них належать класичні – ліберальні – права і свободи, що були сформульовані філософами в епоху Просвітництва, а саме – обов'язок держави утримуватися від зазіхань на індивідуальність та створювати умови повноцінної участі громадян у політичному житті. Здебільшого це є так звані громадянські свободи, що встановлюють межі втручання держави в особисте життя людини, включаючи низку процедурних прав, разом із політичними правами і свободами, зокрема свободи від приниження людської гідності, тортур та жорстокого поводження з боку державної влади, неправомірного арешту й ув'язнення, несправедливого суду, думки, переконань, слова, зборів, пересування та вторгнення в особисте життя, участі в управлінні державою тощо. Усі вони слугують для забезпечення дотримання особистих прав.

Наведені права і свободи належать до концепції негативних свобод періоду Нового часу, розробку якої у ХХ столітті продовжили Фрідріх фон Хайек, Людвіг фон Мізес, Ісайа Берлін тощо. Оновлена концепція негативних свобод постала в основі сучасного неолібералізму, з позиції якого свобода розуміється як винятково економічна свобода, що реалізовується за принципом *laissez-faire*, тобто невтручання у сферу економічних відносин. Прибічники концепції невтручання вважають, що колективна сфера повинна обмежуватися сферою дії загальних цілей, а саме економічною доцільністю. Згідно з їхніми уявленнями, суспільство складає сукупність ізольованих індивідів, що переслідують свої вузькоутилітарні інтереси. Найголовнішим за цих умов є невтручання держави в економічну діяльність індивідів, яких оголошено економічно-самостійними суб'єктами. Вважається, що тільки в такий спосіб можливо говорити про наявність економічної свободи. Водночас, цей момент указує на те, що негативна свобода не належить до людського світу, а стосується суто економічних суб'єктів (*Homo economicus*), тобто господарюючих осіб – підприємців, підприємств та організацій, активність яких спрямована на реалізацію власних економічних інтересів. У сучасному світі саме вони є свободними у своїй діяльності. Натомість свобода особистості у гуманістичному і соціально-позитивному розуміннях відкидається.

Традиційно права і свободи першого покоління трактуються як невідчужувані та такі, що не підлягають будь-яким обмеженням за будь-яких підстав. На наддержавному рівні ці права закріплені у «Міжнародному пакті про громадянські та політичні права» від 19 грудня 1966 року. Багато дослідників вважають, що негативні права першого покоління слід розглядати як безпосередні, якщо не єдино дійсні, права людини, адже права наступних поколінь є позитивно вираженими домаганнями на соціальні блага, що надаються та перерозподіляються державою на користь соціально незахищених груп населення.

Друге покоління прав людини виникає у результаті найгострішої боротьби народів за поліпшення свого економічного становища, що відбувалася передусім у капіталістичних країнах у ХІХ-ХХ ст. У такий спосіб у суспільстві затверджується ідея соціальної справедливості, яка полягає у тому, що держава покликана сприяти забезпеченню гідного існування громадян за умов ринкової економіки. Друге покоління прав людини складають позитивні права, що покликані поглибити особисті (громадянські) права і забезпечити розвиток соціально-економічних та культурних прав людини (право на працю, відпочинок, соціальне забезпечення, медичну допомогу тощо). Як зазначають С. Головка та Д. Бондаренко, «виокремлення прав другого покоління спричинило переоформлення концепції «негативної» свободи. В основі цих змін лежало «позитивне» розуміння свободи як реальної можливості здійснення своєї волі нарівні з іншими людьми» (Головка та Бондаренко 2013, 23).

Незважаючи на позитивний характер прав другого покоління, вони мають більш відносний характер, адже їхнє забезпечення залежить від соціально-економічних можливостей держави, а головне – від укладу, тобто прийнятої в суспільстві дієвої форми колективного буття. Саме тому у 2-й частині Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 року йдеться про те, що кожна держава, яка бере участь у пакті, зобов'язується в індивідуальному порядку та в порядку міжнародної допомоги і співробітництва, зокрема в економічній та технічній сферах, прийняти в максимальних межах наявних ресурсів заходи для того, щоб забезпечити поступове здійснення визнаних прав всіма належними способами, включаючи зокрема вжиття законодавчих заходів.

Між правами першого і другого поколінь існують певні неузгодженості, пов'язані зокрема з їхньою позитивною і негативною формою вираження. І. Берлін в роботі «Дві концепції свободи» висловлює думку, що позитивна і негативна форма вираження прав відповідає певній політичній традиції (Берлін 2001). Перша – належить до позитивного розуміння свободи та відповідає політичній традиції, що ґрунтується на можливості бути творцем своєї долі, самостійно обирати, ставити й досягати своїх власних цілей, і розкривається дослідником як свобода індивіда від обмежень соціальної системи всередині суспільства. І. Берлін називає таку форму вираження прав «свободу для». Друга – характеризується як свобода від втручання інших людей та пов'язана із

принципом політичного плюралізму, згідно з яким існує та сфера, в рамках якої людині дозволено робити те, що вона може, бути тим, ким вона хоче, не наражаючись при цьому на втручання з боку інших людей. Така форма вираження прав, на думку філософа, належить до «свободи від».

Сучасне, неоліберальне, розуміння свободи ґрунтується саме на концепції негативної свободи, адже тут вважається, що вона сприяє продовженню ліберальної традиції. Цей підхід є цілком слушним, якщо він відповідає таким двом сферам життя, як «приватне» і «публічне», або «особисте» і «суспільне». Очевидно, що негативна свобода належить до сфери приватного, а позитивна – до публічного. У такому розумінні І. Берлін та інші прихильники даного підходу наче нічого нового не відкрили, адже ці очевидні істини були відомі людству ще з часів Античності. Водночас, І. Берлін розводить поняття свободи не за цими принципами, а за політичними традиціями, у результаті чого сфери приватного і публічного змішуються, адже приватне починає регулюватися політичними методами, тобто публічним, а саме розуміння свободи набуває ідеологічного контексту.

Як справедливо зазначає Е. Герасимова, у сучасному суспільстві «принцип публічності набуває нового значення – іншою стороною публічного стає приватне... Відповідно, відбувається процес поступового віддалення між державою і суспільством, яке сьогодні є показовою ознакою «західного стилю життя»» (Герасимова 2020, 7). Зазначимо, що Х. Арендт завжди наголошувала на тому, що публічна сфера, разом із приватною власністю та мотивами особистісного збагачення, повинна бути чітко розмежованою із приватною сферою. У роботі «*Vita activa*, або Про діяльне життя» вона щодо цього зазначала, що «просте розрізнення між приватним і публічним відповідає сфері домогосподарства, з одного боку, та простору політичного – з іншого, а ці області існували як різні, суворо відокремлені одна від одної одиниці щонайменше з початку античного міста-держави» (Арендт 2000, 39). Водночас, у сучасний період економічна діяльність виходить за межі приватного та стає ключовим спільним інтересом. За рахунок того, що домогосподарства виходять із приватної сфери у соціальний простір, суспільне життя позбавляється публічного і, відповідно, політичного теж. Отже, на думку Х. Арендт, вихід приватновласницьких інтересів у сферу відкритої та загальної зацікавленості є початком кінця публічного. Але зазначимо, що приватне життя, яке до цього було особистою справою кожного, також починає визначатися і регулюватися за допомогою політичного «плюралізму». Відповідно, зникає не тільки публічне, але й приватне, яке у ході відокремлення та регламентації стає врегульованим за допомогою публічних механізмів. Саме такі процеси відбуваються у ході формування наступних поколінь прав людини.

Становлення комплексу прав людини третього покоління відбулося у другій половині ХХ століття, а самі вони були пронизані ідеями консолідації країн світу для вирішення питань колективної безпеки і реалізації стратегічних планів щодо подолання глобальних проблем людства. Права цього покоління

передбачають захист інтересів окремої людини, яка є залученою не лише у соціальну спільність окремої країни, а і у людську спільноту загалом. Незмінним при цьому залишається принцип першого покоління прав, а саме права спільноти не повинні обмежувати права окремого індивіда. Незважаючи на те, що участь у реалізації таких прав бере кожна окрема людина, цей процес є пов'язаним не з її особистим статусом, а з її становищем як члена соціуму. Особливістю цих прав є їхня колективність, адже вони засновані на солідарності і можливості їхнього забезпечення лише спільними зусиллями. До прав людини третього покоління відносять такі загально-людські права, як: право на розвиток; загальну безпеку і мир; чисте і безпечне довкілля; участь у користуванні спільним культурним спадком людства; право на інформацію та на гуманітарну допомогу тощо. Більшість із цих прав є суто декларативними (особливо в контексті капіталістичної системи виробництва), а їхнє забезпечення пов'язане з колективною відповідальністю, що унеможлиблює їхню реалізацію в індивідуалізованому суспільстві. До того ж, сучасна «культура скасування» фактично нівелює можливість реального доступу до культурної спадщини та інформації.

Крім представлених вище поколінь прав людини, дослідники вирізняють ще четверте і навіть наступні покоління прав. Формування четвертого покоління прав людини пов'язують із науково-технічним розвитком людства, зокрема з розвитком інформаційно-комунікативних, біомедичних технологій та генетичних досліджень, що привело до виникнення цілої низки проблем морально-етичного характеру, таких як: клонування, трансплантація, евтаназія, а також етика штучного інтелекту. Це наклало відповідний відбиток на зміст самих прав, до яких різні дослідники відносять: право особи на індивідуальність та суверенність щодо держави; на зміну статті; на використання віртуальної реальності; одностатеві шлюби; незалежне життя за релігійними і моральними поглядами тощо; право на смерть (так звані соматичні права) (Кохановський 2023, 23); право людини розпоряджатися своїм тілом; право на фізичну свободу; права пов'язані з клонуванням та іншими відкриттями в галузі біології; інформаційні права та технології; право на евтаназію та трансплантацію органів; право на використання віртуальної інформації; право на клонування; штучне запліднення; вільну від дитини сім'ю тощо (Четверте покоління прав людини: особливості правового регулювання, проблеми та перспективи розвитку в сфері охорони здоров'я 2020).

Більшість із наведених «прав» четвертого покоління ніколи не належали до сфери публічного та не були об'єктом регулювання (за винятком деяких суспільств, одностатевих шлюбів). У попередній роботі ми зазначали, що «врегулювання публічною сферою сфери приватної фактично позбавляє людей права жити повноцінним особистим життям. За цих умов, замість того, щоб приватно займатися своїми справами, люди повинні виносити особисте на розсуд громадськості, а громадськість повинна на це реагувати у відповідний «толерантний» спосіб» (Орденів 2021, 60). Викликає також занепокоєння те,

що так звані права четвертого покоління втручаються у потаємні й інтимні сфери людської душі, вирішуючи питання життя і смерті, а також щодо зміни людської природи.

Незважаючи на існуючі суперечності змісту і форм розглянутих нами поколінь прав людини, всі вони є результатом об'єктивного загально-цивілізаційного розвитку людства та, водночас, – політичної комунікації різних суспільств. Тобто вони виступають складною інформаційно-знаковою системою, у якій взаємодіють індивідуальні, національні, інтернаціональні та інші компоненти політичної мови комунікації. Саме тому в сучасний період багато держав світу не тільки підписали міжнародні угоди про захист прав людини, але також включили положення про їхній захист у свої національні доктрини розвитку. В такий спосіб принцип захисту прав людини став однією з імперативних норм забезпечення міжнародного права. Натомість, у своєму практичному вимірі категорія прав людини виявилася не настільки універсальною, щоб сприйматися як якийсь абсолютний спільний знаменник для усіх держав світу. Це пов'язано з різним соціокультурним та історичним досвідом народів і регіонів, специфічними вимірами релігії і традицій, що історично склалися в різних суспільствах світу. Також цьому не сприяє політика подвійних стандартів, що існує в сучасних міжнародних відносинах, коли права людини слугують інструментом маніпуляції і тиску сильних, економічно розвинених держав на слабкіших. Як приклад можна навести реальні випадки масового порушення прав людини в контексті реалізації концепції «гуманітарна інтервенція» (Responsibility to Protect), згідно з якою демократичні держави не тільки мають право, а й зобов'язані для начебто захисту прав людини втручатися у справи інших держав, незважаючи на суверенітет останніх. Результатом такого «захисту прав людини» стають масові вбивства і знищення цілих регіонів і країн.

Обговорення

Забезпечення прав і свобод людини завжди було складною і суперечливою темою. Водночас, в умовах культури Постмодерну ця тема актуалізується з новою силою, адже сучасна культура формує свої суперечності і розбіжності, накладаючи їх на вже існуючі, що були вироблені класичною модерною культурою разом із правами та їхніми принципами. Зокрема у ході інституціоналізації прав третього і четвертого поколінь відбувається деконструкція класичних принципів права, у результаті чого права третього і четвертого поколінь входять у суперечність із правами першого і другого поколінь, а також із загальноприйнятими класичними юридичними принципами та нормами.

Неважко простежити зв'язок зазначених факторів також із правом та специфікою його розуміння у постмодерній культурі. Зокрема Постмодерн і право входять у явний дисонанс, адже постмодерна культура націлена на «схоплювання», деконструкцію та подальше багатократне відтворення в образах, символах і культурних кодах різноманітних об'єктів і явищ, а право спирається на логіку, доцільність і закономірності суспільного розвитку. Постмодернізм

руйнує природні й невідчужувані засади та цінності людини з позиції права, а саме право зазнає таких змін, які впливають на його сприйняття, яке, завдяки «постмодерністській чутливості» (Ж.-Ф. Ліотар), ґрунтується вже не на розумі, а на почуттях. І якщо завдяки інформатизації у постмодерному суспільстві існує певна обізнаність громадян стосовно своїх прав, у той же час простежується загрозна легковажність та нехтування своїми обов'язками.

Легітимізація узвичаєних норм у постмодерний період відбувається шляхом регламентації проведення дискурсу, адже в умовах ризомності знаків і значень, інтертекстуальності і інтерсуб'єктивності практики аргументації, норми апіорі визнані як довільні встановлення, оцінка яким може бути дана лише гіпотетично. Це дало підстави Ж. Бодрийяру розглядати соціальну систему як похідну від знакової системи, одиницею якої є «симулякр». На його думку, симуляція є небезпечною, «бо дозволяє в будь-який момент зробити припущення, поза своїм предметом, що порядок і закон самі можуть-таки бути всього-навсього симуляцією» (Бодрийяр 2004, 32). Йдеться про постмодерну владу знаків та систем, що їх виробляють. На думку філософа, панування за допомогою знакових систем змінює стратегічні цілі Модерну з процесу виробництва, отримання прибутку й експлуатації на постмодерні маніпуляції знаками, сенсами і свідомістю. Знаки, у процесі симуляції, відриваючись від своїх референтів, перетворюються на «симулякри», які відтворюють і трансклюють сенси, що не є адекватними соціальним подіям і ситуаціям. Відбувається розрив між знаком і реальністю.

У цьому контексті цікаво прослідкувати зміни, що спіткали право з позиції концепції «поколінь» прав людини. Вище ми зазначали, що першим поколінням прав людини визнаються базові ліберальні цінності, які були сформульовані в західних країнах під час буржуазного руху. Права першого покоління відображають так звану негативну свободу – «laissez-faire», в рамках яких свобода розуміється як відсутність примусу, що зобов'язує державу утримуватися від втручання у сферу приватного і лише створювати умови для участі громадян у публічному житті. Зв'язок прав першого покоління із суспільною практикою був настільки очевидним, що ця опосередкованість базових прав суспільними відносинами лягла в основу марксистської теорії базису та юридичної й політичної надбудови.

Права людини другого покоління є правами у соціально-економічній, а також у культурній сферах. Ці права базувалися вже на позитивному розумінні свободи, тобто свободи, реальна можливість здійснення якої визначалася встановленими нормами. І хоча права другого покоління ґрунтувалися на правах першого, були начебто їхнім логічним продовженням та могли бути здійсненими тільки у разі, «якщо будуть створені такі умови, за яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними і культурними правами, так само як і своїми громадянськими й політичними правами» (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights 1966), вони становили собою певний синтетичний конструкт, адже виводилися не із системи суспільних відносин, а

умоглядно, з іншого абстрактного конструкту – базових прав людини.

Наступне покоління прав людини демонструє ще більшу штучність і відірваність від системи відносин. Очевидно, що їхня поява – результат радикального соціального конструювання, адже кожен з елементів прав людини третього покоління побудований на ідеалізованих засадах гуманізму та співвідноситься з реальністю тільки через об'єктивовану й інституціоналізовану систему базових прав.

Як слушно зазначали П. Бергер та Т. Лукман, соціальний устрій створюється людиною в процесі постійної екстерналізації (Berger and Luckman 1967). Але якщо у добу Модерну конституюючим елементом соціальної реальності були знання, які співвідносилися з реальністю та через це отримували свою легітимізацію, то в епоху Постмодерну реальній дійсності протиставляється ідеальний образ, відірваний від свого референта, а чинником, який його легітимізує, стає процедуральний характер дискурсу, який визначає спосіб упорядкування буття відповідно до правил, що ним задаються. Очевидний конструктивістський вектор у правах першого покоління замінюється постструктуралістським деконструктивізмом у наступних поколіннях прав (особливо у правах четвертого покоління). У його рамках неминучість інтерпретації, що постулюється, дає можливість індивіду творити нові сенси (або відтінки сенсу), що вже є шляхом до «влади», до «панування» над світом. Це пов'язано з тим, що в світі постструктуралізму домінують уявлення про практику не як про чуттєво-предметні форми життєдіяльності, а як про дискурсивні практики, тобто фактично замкнута у межах свідомості, «накладання» нового сенсу на будь-який феномен матеріальної або духовної дійсності означає його підпорядкування цьому «новому змісту».

Внаслідок того, що різні варіанти постструктуралістської думки були задані в спробі осмислення «вивороту» структури, місце безособової логіки зайняла емоційна сфера, правовий порядок змінився формалізмом, а цілісність – різноманітністю і фрагментарністю. При цьому одна зі сторін постмодерної правосвідомості увібрала в себе те, що можна було б назвати «метафізикою бажань» (пульсації, інтенсивності, енергії), а інша – специфічні плюралізовані відмінності (сингулярності, партикулярності). У підсумку, в правосвідомості зміцнилася «ілюзія створення універсальної парадигми «текстуальної свідомості», «універсального семіо-аналізу», – парадигми, що виражає критерій абсолютної відмінності новітнього етапу культури від інших культур, а також здатний охопити свідомість і як основу, і як предмет» (Савельєва 2002, 13). Дана парадигма позиціонує подальший розвиток як такий, що пов'язаний із деконструкцією і переосмисленням існуючого, а отже, позбавлення від аксіологічних підстав культури Модерну стає своєрідною програмою Постмодерну.

Цю програму можна розглядати як відповідну данину комунітаризму, адже на її підставі формується надлокальна модель гіперрегульованого капіталізму, яка передбачає відносини між елементами, засновані на формальній ієрархії. У рамках концепції

міжнародного режиму модель вертикальної організаційної структури, що пропонується як певний інструмент глобальної політики, нівелює демократичні та ліберально-правові цінності. Щодо цього Ю. Хабермас зазначав, що країни – члени Європейського союзу у ході європейського об'єднання втратили значну частину демократичної субстанції. Всі найчисленніші і найважливіші політичні рішення приймаються у Брюсселі та долинають до національних держав лише «пересадженими» на ґрунт національного права. Увесь процес відбувається не торкаючись політичної громадськості країн – членів Європейського союзу, хоча громадяни Європи можуть сказати своє слово лише тут: загальноєвропейської громадськості не існує (Habermas 2010). Цей дефіцит демократії Ю. Хабермас пояснює недовіками внутрішнього політичного устрою Європи. Водночас, ця проблема стосується не тільки європейського простору, адже у системі міжнародних відносин дана модель прийняття рішень позиціонується як глобальна.

Отже, постмодерна культура продукує у глобальному вимірі низку гібридних соціокультурних форм: вертикально врегульований соціальними нормами неолібералізм; формально існуючі синтетичні права людини, які не мають онтологічного виміру та не забезпечені реальними механізмами виконання і контролю; закладену на системному рівні безкомпромісну вимогу компромісу, яка втілюється як релятивістський універсальний і надісторичний глобальний порядок. Ці форми були відрефлексовані постмодерною філософією, яка проповідує «уславлення безтурботного плюралізму, переконання у взаємній непродуктивності й «неперекладуваності» різних форм життя, акцент, який ставиться на суперечці, а не згоді; деонтологізацію світу, що передбачає «фіктивний характер будь-якої реальності» (Краснодембський 200, 103). І хоча постмодерна аксіологія втілюється у новому, заснованому на неконформізмі, ставленні до рас, статі, культур, меншин, разом із тим, на тлі суперечностей із традиційними поглядами на класи, відносини між жінками і чоловіками, сімейні цінності і духовні орієнтири, у сучасному світі виникають нові конфлікти, що мають ментальну природу. Плюралістична модель Постмодерну викликає децентралізацію соціальних і культурних зв'язків, що знаходить свій прояв і у правовій сфері у вигляді нормативної терпимості до не нормативності.

Висновки

Права людини за своєю природою є невіддільними від соціальної діяльності людей та їхніх способів буття. Концепт прав людини, що сформувався у період Модерну в західному суспільстві, став визнаним у багатьох країнах світу. Натомість глобальна інтеграція універсалістських політико-правових стандартів зіткнулася з явними суперечностями. Між правами першого і другого поколінь виникли суперечності, пов'язані зокрема з їхньою позитивною і негативною формою вираження. Декларативність прав третього покоління, а також синтетичність і штучність четвертого, які намагаються за допомогою політичного «плюралізму» втручатися у

регулювання приватної сфери, взагалі заперечують класичні принципи і норми прав людини.

З огляду на те, що сама постмодерна доба характеризується невизначеністю, беззмістовністю, симулятивністю, ризомністю тощо, конструкт поколінь прав людини у цю добу втрачає чіткі концептуальні орієнтири, що у самій основі нівелює можливість їхньої реалізації та правоздатність людини. Постмодерна опозиція до модерних установок дедалі більше набуває маніпулятивної форми узурпації і тоталітарності, адже її використовують для руйнації соціальних наративів Модерну та насадження неоліберальних постнаративів сучасності – асоціальних і деструктивних за своєю сутністю. В умовах незабезпеченості прав першого і другого поколінь, синтетичні права третього і четвертого покоління стали прикладами маніпулювання та насадження таких «постнаративів».

Натомість, незважаючи на існуючі суперечності змісту і форм розглянутих нами поколінь прав людини, всі вони є результатом об'єктивного загальноцивілізаційного розвитку людства та, водночас, – політичної взаємодії різних суспільств. Зокрема вони виступають складною інформаційно-знаковою системою, у якій взаємодіють індивідуальні, національні, інтернаціональні та інші компоненти політичної мови комунікації.

Список літератури

- Berger P., Luckman T. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Harmondsworth. Penguin Books, 1967. 249 p. ISBN 978-0140135480
- Habermas J. *Ach, Europa*. Suhrkamp Verlag AG; Neuaufgabe, 2010. 191 p.
- International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights Adopted 16 December 1966 by General Assembly resolution 2200A (XXI). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>
- Бодрийяр Ж. *Симулякри і симуляції*. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.
- Герасимова Е. М. Доктрина реалізації свободи в демократичному суспільстві: ідеали і реальність. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць. Вип. 2 (32). 2020. С. 5-9. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.32.15096>
- Головко С. Г., Бондаренко Д. Ю. Генеза прав і свобод людини як складових сучасної правової системи. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2013. 28. Том 3. С. 22-26
- Гончаренко К. С. Межі приватного та публічного в інформаційному просторі. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць. Вип. 1 (31). 2020. С. 52-57. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.31.14826>
- Дротянко Л. Г. Комунікації в соціальних мережах і феномен мультикультуралізму. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць. Вип. 1. (29). 2019. С. 16-21. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.29.13885>
- Клешня Г. М. Перспективи подолання глобальних викликів XXI сторіччя в постмодерній реальності. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць. Вип. 1 (37). 2023. С. 28-35. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.37.17571>
- Кохановський В. О. Систематизація прав людини на покоління у доктрині права і міжнародних документах та її вплив на сучасний розвиток немайнових прав у цивільному праві України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 34 (73). 2023. С. 20-27 DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.1/04>

11. Краснодембський З. *На постмодерністських роздоріжжях культури*. К.: Основи, 2000. 196 с.

12. Орденів С. С. Неоліберальне заперечення свободи і демократії. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. Вип. 1 (33). 2021. С. 58-64. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.33.15644>

13. Савельєва М. Ю. *Введення в метатеорію свідомості*. К.: ПАРАПАН, 2002. 334 с.

14. Сідоркіна О. М. Традиційне і сучасне у структурі масової свідомості (у контексті міжцивілізаційних викликів). *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. Вип. 2 (36). 2022. С. 57-62. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.36.16972>

15. *Четверте покоління прав людини: особливості правового регулювання, проблеми та перспективи розвитку в сфері охорони здоров'я: монографія*. За заг. ред.: д.ю.н., проф. С. Б. Булеци; д.ю.н., доц. М. В. Менджул. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2020. 444 с.

References

- Berger, Peter, and Thomas Luckman. 1967. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Harmondsworth, Penguin Books.
- Habermas, Jurgen. 2010. *Ach, Europa*. Suhrkamp Verlag AG; Neuaufgabe.
- General Assembly. 1966. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Resolution 2200 A (XXI). Adopted December 16, 1966. https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights?_cf_chl_tk=XQX5LZ9xP0.to3kC74ND3SB2aGjPmJq5KMhlp cfs9.E-1700450872-0-gaNycGzNDPs.
- Bodryiari, Zhan. 2004. *Symuliacry i symuliacsi [Simulacra and simulations]*. Kyiv: Osnovy.
- Herasymova, Elvira. 2020. "Doktryna realizatsii svobody v demokratychnomu suspilstvi: idealy i realist" ["Doctrine of realization of freedom in a democratic society: ideal and reality"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria Filosofii. Kulturolohiia. Zbirnyk naukovykh prats, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology 2 (32): 5–9*. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.32.15096>
- Holovko, S., and D. Bondarenko. 2013. "Geneza prav i svobod liudyny yak skladovykh suchasnoi pravovoi systemy" ["Geneza prav i svobod liudyny yak skladovykh suchasnoi pravovoi systemy"]. *Yurydychnyi visnyk. Povitriane i kosmichne pravo, Legal Bulletin. Air and space law 3 (28): 22–26*.
- Honcharenko, Kateryna. 2020. "Mezhi pryvatnoho ta publichnoho v informatsiinoomu prostori" ["The boundaries of private and public in the information space"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria Filosofii. Kulturolohiia. Zbirnyk naukovykh prats, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology 1 (31), 52–57*. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.31.14826>
- Drotianko, Liubov. 2019. "Komunikatsii v sotsialnykh merezhakh i fenomen multykulturalizmu" ["Communications in social networks and the phenomenon of multiculturalism"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria Filosofii. Kulturolohiia. Zbirnyk naukovykh prats, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology 1 (29), 16–21*. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.29.13885>
- Kleshnia, Hanna. 2023. "Perspektyvy podolannia hlobalnykh vykykiv XXI storichchia v postmodernii realnosti" ["Prospects for overcoming global challenges of the 21st century in postmodern reality"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria Filosofii. Kulturolohiia. Zbirnyk naukovykh prats, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology 1 (37): 28–35*. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.37.17571>.
- Kokhanovskiy, V. 2023. "Systematyzatsiia prav liudyny na pokolinnia u doktryni prava i mizhnarodnykh dokumentakh ta yii vplyv na suchasnyi rozvytok nemainovykh prav u tsyvilnomu pravi Ukrainy [Systematization of human rights for generations in the doctrine of law and international documents and its influence on the modern development of non-property rights in the civil law of Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seria: Yurydychni nauky, Scholarly notes of TNU named after V.*

Vernadskyi. Series: *Legal sciences* 34 (73): 20–27. <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.1/04>.

11. Krasnodembskyi, Zdzislav. 2000. *Na postmodernistskykh rozdorizhziakh kultury [At the postmodern crossroads of culture]*. Kyiv: Osnovy.

12. Ordenov, Serhii. 2021. "Neoliberalne zaperechennia svobody i demokratsii" ["Neoliberal denial of freedom and democracy"]. *Visnyk Natsionalnoho aviaitsiinoho universytetu. Seriya Filozofia. Kulturolohiia. Zbirnyk naukovykh prats, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology* 1 (33), 58–64. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.33.15644>

13. Savelieva, M. 2002. *Vvedennia v metateoriiu svidomosti [Introduction to the metatheory of consciousness]*. Kyiv: PARAPAN.

14. Sidorkina, Olena. 2022. "Tradytisne i suchasne u strukturi masovoi svidomosti (u konteksti mizhtsyvilizatsiinykh vyklykiv)"

["Traditional and modern in the structure of mass consciousness (in the context of intercivilizational challenges)"]. *Visnyk Natsionalnoho aviaitsiinoho universytetu. Seriya Filozofia. Kulturolohiia. Zbirnyk naukovykh prats, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology* 2 (36): 57–62. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.36.16972>

15. *Chetverte pokolinnia prav liudyny: osoblyvosti pravovoho rehuliuвання, problemy ta perspektyvy rozvytku v sferi okhorony zdorovia [The fourth generation of human rights: peculiarities of legal regulation, problems and prospects for development in the field of health care]*, edited by Buletsy, Sibilla, and Mariia Mendzhul. 2020. Uzhhorod: "Hoverla".

S. Ordenov

TRANSFORMATION OF THE CONCEPT OF HUMAN RIGHTS IN THE POLITICAL LANGUAGE OF COMMUNICATION

Introduction. Human rights are a crucial concept in today's globalized society, and they have evolved over time into different levels. This concept has been introduced into socio-political and philosophical theories under the name of "generation of human rights". **The aim and tasks** are to carry out a philosophical reception of the transformation of the concept of human rights in the political language of communication. **Research methods** constitute structural-functional, historical, and comparative approaches in combination with philosophical principles: descent from the abstract to the concrete, objectivity, systematicity, as well as general scientific principles of correspondence and relativity, etc. **Research results.** The concept of human rights, being formed during the Modern period in Western society, became recognized in many countries of the world. Instead, the global integration of universalist political and legal standards faced clear contradictions. **Discussion.** Contradictions arose between the rights of the first and second generations, related in particular to their positive and negative forms of expression. The declarative nature of the rights of the third generation, as well as the synthetic and artificiality of the fourth, which try to interfere with the regulation of the private sphere due to the help of political "pluralism", generally deny the classical principles and norms of human rights. **Conclusions.** The institutionalization of the rights of the third and fourth generations can lead to a deconstruction of the principles of law. This may cause the rights of the third and fourth generations to conflict with the rights of the first and second generations, as well as with classical legal principles and norms. These processes occur alongside the postmodern transformation of the political language used globally, where various components such as individual, national, international, and intercultural aspects interact in a complex manner.

Keywords: political philosophy, postmodern culture, political communication, language of politics, human rights, neoliberalism, globalization.

УДК 656.7.071.7.351.814.263.2:378:168:522(045)

О.М. Сідоркіна

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ВИМІРИ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ (МОВНИЙ КОНТЕКСТ)

Національний авіаційний університет
ORCID: 0000-0002-8624-2398

Анотація. У статті розглядаються морально-етичні аспекти соціально-комунікативних відносин, зокрема у мовному контексті, їхній взаємозв'язок з історичними типами моральної свідомості. Аналізуються основні чинники змін духовних засад морально-етичних імперативів сучасності. Показується загально-гуманістичний зміст морально-етичних норм як принципу соціальних комунікацій, його значення як фактору соціального розвитку в умовах сучасних суспільних викликів. Обґрунтовується необхідність формування компліментарної моделі мовно-комунікативних зв'язків.

Ключові слова: мова комунікації, моральна свідомість, релігійна свідомість, морально-етичні норми, традиції, етика, мораль, соціальна комунікація, моделі мовно-комунікативних зв'язків, гармонія, гуманізм, соціальний розвиток.

Вступ

Поняття моральності, морально-етичних норм має не лише самостійне філософське значення, але й виступає в якості складової соціально-комунікативних відносин, частиною духовної сфери. Будь-який комунікативний акт – індивідуальний чи колективний – передбачає в якості своєї основи певну систему цінностей, моральних принципів як прояв суспільної сутності людини та її родової ознаки у системі суспільного буття.

Загальний соціальний і духовний прогрес є невід'ємним від прогресивних змін моральної свідомості. Сучасний етап суспільного розвитку з його суперечностями та невизначеністю,

соціально-культурними трансформаціями сприяє розгалуженню та ускладненню змісту і характеру моральної свідомості, набуття нового сенсу основними її категоріями.

Прояви кризових явищ у соціально-комунікативному середовищі, у тому числі в сфері моральної свідомості, актуалізує необхідність поглибленого наукового дослідження зазначених аспектів соціальної комунікації та вироблення на цій основі нових підходів щодо розуміння основних закономірностей та напрямків змін у функціонуванні існуючих соціокультурних моделей соціуму. Одним із таких напрямків є трансформація ролі і значення мовно-комунікативних зв'язків у суспільстві. Це